

УДК [332.122:338.43]330.3

Поленкова М.В.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Чернігівського національного технологічного університету

ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОРІВНЕВОЇ СИСТЕМИ КООПЕРУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

FEATURES IN MULTI-LEVEL SYSTEM OF COOPERATION IN RURAL AREAS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянута ефективна модель багаторівневої системи сільськогосподарської кооперації, яка повинна включати в себе кооперативи певних видів діяльності та їх спілки або асоціації різних територіальних рівнів, об'єднаних єдиними цілями і завданнями. Кооперативи мають стати суб'єктами господарської діяльності, функціонування яких орієнтовно не лише на задоволення власних потреб домогосподарств, а й на отримання прибутку.

Ключові слова: сільськогосподарські кооперативи, багаторівнева система сільськогосподарського кооперування, сільський розвиток.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрена эффективная модель многоуровневой системы сельскохозяйственной кооперации, которая должна включать в себя кооперативы определенных видов деятельности и их союзы или ассоциации различных территориальных уровней, объединенных едиными целями и задачами. Кооперативы должны стать субъектами хозяйственной деятельности, функционирование которых ориентировано не только на удовлетворение собственных потребностей домохозяйств, но и на получение прибыли.

Ключевые слова: сельскохозяйственные кооперативы, многоуровневая система сельскохозяйственного кооперирования, сельское развитие.

ANNOTATION

The article describes an efficient model of multilevel system of agricultural cooperation, which should include certain activities cooperatives and their unions or associations of different territorial levels, united by common goals and objectives. Cooperatives have become subjects of economic activity, the functioning of which is oriented not only to meet their own needs households, but also to make a profit.

Keywords: agricultural cooperatives, agricultural cooperatives multilevel system, rural development.

Постановка проблеми. Формування й функціонування регіональних господарських систем – багатогранний і складний процес, який є головною частиною розвитку депресивних сільських територій. У сучасній економічній системі підприємництво – найважливіший сегмент, що визначає розвиток економіки сільських поселень. У багатьох сільських територіях представники малого та середнього бізнесу – єдині суб'єкти господарювання, тому неможливо недооцінювати їх роль у стратегії сільського розвитку.

Таким, чином важливе значення в контексті інноваційного розвитку сільських територій може відігравати об'єднання господарюючих суб'єктів у сільськогосподарські кооперативи з різними напрямками діяльності й формами

власності, адже кооперативний рух у самій своїй основі ґрунтується на пошуку інноваційних рішень щодо ведення виробничої діяльності на селі. Кооператив є господарським підприємством і, як у всякому господарюючому підприємстві, його діяльність спрямована на реалізацію виробничих і соціальних цілей та завдань.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженням питань формування й розвитку сільськогосподарської кооперації займаються такі науковці як С.В. Васильчик, М.О. Барановський, О.М. Бородина, М.П. Бутко, В.В. Гончаренко, М.Й. Малік, К.М. Мельник, О.В. Оніщенко, А.О. Пантелеймоненко, П.Т. Саблук, Г.П. Скляр, Л.Г. Чернюк та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на численні наукові напрацювання, залишаються недостатньо розкритими питання ефективності багаторівневих кооперативних формувань сільськогосподарського виробництва як передумови економічної активізації та базису господарювання сільських територій.

Постановка завдання. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування й прикладні рекомендації по удосконаленню господарського механізму сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показує міжнародний і вітчизняний досвід сільськогосподарської кооперативної діяльності, найбільш ефективним напрямом розвитку кооперативного руху є перформатування й будівництва багаторівневої системи кооперації, що являє собою сукупність кооперативів різних організаційно-правових форм, утворених на базі середнього й малого бізнесу.

Слово «кооперація» латинського походження, у дослівному перекладі воно означає «співробітництво». У Положенні про Міжнародний кооперативний альянс дається таке визначення кооперативу: «Будь-яка асоціація людей чи товариств має бути визнана як кооператив, якщо вона має на меті підвищення економічного чи соціального рівня життя своїх членів шляхом ведення підприємництва, яке ґрунтується на взаємодопомозі» [2].

Під процесом «кооперація» у сільському господарстві розуміють організацію специ-

фічної форми господарських утворень – кооперативи. Кооператив – це самостійне підприємство, створене шляхом добровільного об'єднання на основі членства громадян і юридичних осіб та формування спільного майна з метою забезпечення своїх потреб, спільного сільськогосподарського виробництва, забезпечення своїх господарських, соціальних та інших потреб [2]. У розвинених країнах кооперативний сектор – важливий інструмент розвитку малого й середнього підприємництва, а отже є однією з форм якісного функціонування ринку. Кооперативи – це первинні соціально-економічні організації в кооперативній системі. Кооператив – основа організація кооперативної системи.

Кооперація як особливий суспільно-господарський інститут стає головним інструментом поєднання, формування та здійснення колективного інтересу сільськогосподарських виробників та сприяє ефективному сільському розвитку [3]. На нашу думку сільськогосподарська кооперація, яка спирається на узгодження взаємодії всіх елементів, представляє собою цілісну, збалансовану, саморегулюючу систему багаторівневого формування, що базується на фундаментальних принципах та виконує певні завдання.

Розглядаючи сільськогосподарську кооперацію як соціально-економічну систему, доцільно виділити три групи факторів, що її характеризують:

- мотивація, тобто основні передумови економічної й суспільної діяльності;
- форма, тобто сукупність соціальних, юридичних та інституційних елементів, які визначають рамки економічної діяльності;
- рівень розвитку техніки й технології, тобто сукупність матеріальних способів, за допомогою яких створюються й трансформуються блага.

Унікальність соціально-економічної природи кооперативів (рис. 1.) визначається комплексом специфічних взаємопов'язаних принципів їх функціонування, вони відрізняють кооперативи як організаційно-правову форму від інших форм господарських об'єднань. Економічні принципи діяльності кооперативів відображають особливості умов функціонування, як прибуткових товариств:

- кооператив надає послуги своїм членам з метою скорочення витрат або збільшення доходів їхніх особистих господарств;
- справедливе пропорційне фінансування членами кооперативу його діяльності;
- члени кооперативу є одночасно його власниками й користувачами;
- кооператив функціонує для задоволення спільних економічних потреб членів на прибуткових засадах.

Соціальні принципи передбачають, що кооперативне об'єднання функціонує як система економічної самопомоги та самозабезпечення на основі взаємодопомоги. Кооперативи – це соціально однорідне поєднання на основі спільних та соціальних інтересів. Соціальна спрямованість кооперативів сприяє збільшенню соціального капіталу, підтриманню людей з обмеженими можливостями та посилює довіру місцевого населення.

Організаційні принципи діяльності кооперативів полягають у прозорості діяльності та рівних правах всіх членів у користуванні послугами. Кооперативний рух створює можливості для появи нових робочих місць і захищає доходи населення.

Очевидно, що сільськогосподарські кооперативи реалізують не тільки економічну функцію, але виконують значну соціальну місію,

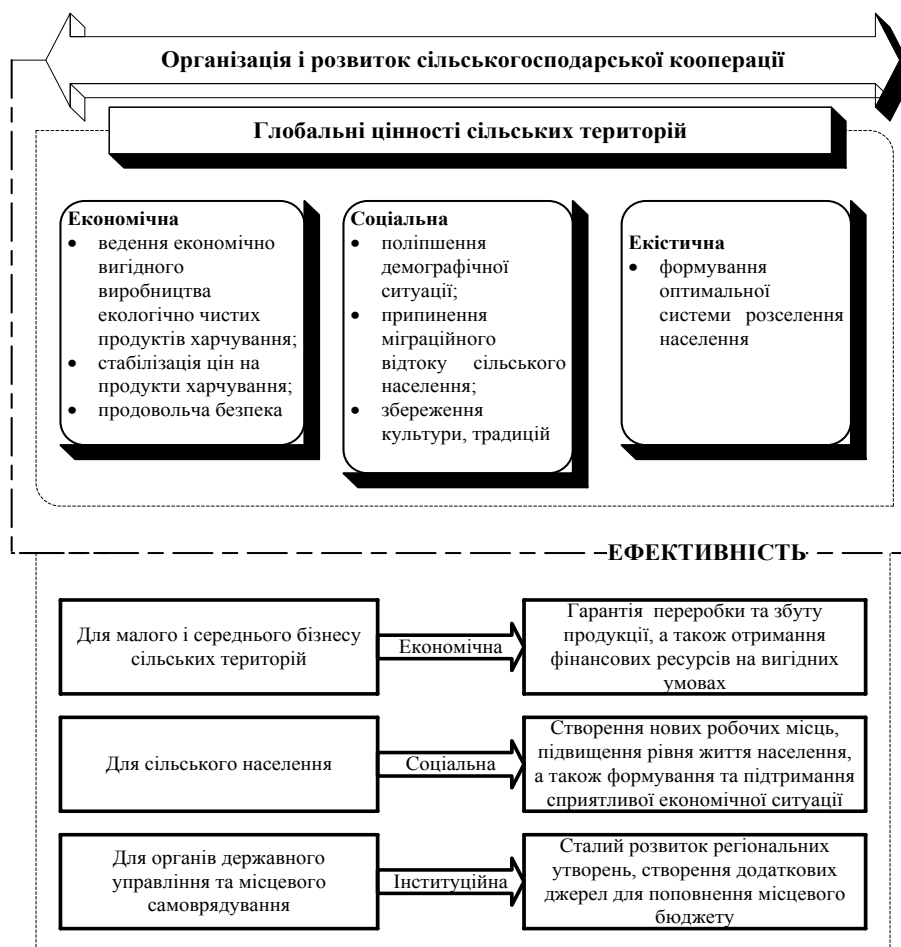

Рис. 1. Ефект організації і розвитку сільськогосподарської кооперації

яка полягає в підтримці сільських територій та забезпечує їх сталий розвиток. Організація й формування цілісної системи сільськогосподарської кооперації сприяє управлінню процесами сільського розвитку, збереженню глобальних цінностей малого села та сільських територій. Головні цінності сільського розвитку при організації й функціонуванні регіональних господарських систем проявляються в соціальній, економічній та геополітичній складових.

На нашу думку, передумовами створення й розвитку регіональної цілісної системи сільськогосподарської кооперації регіону, яка утворюється з кооперативів різних організаційно-правових форм, є:

- формування цілісної системи сільськогосподарських кооперативів у регіоні повинно забезпечити необхідні умови сільським товаровиробникам для збуту виробленої продукції, що дозволить мінімізувати витрати на реалізацію продукції без використання послуг посередницьких організацій та отримувати максимальний прибуток;

- формування цілісної системи сільськогосподарських кооперативів у регіоні повинно базуватися на системному підході;

- застосування системного підходу дозволить кооперативам різних організаційно-правових форм у повному обсязі задовольнити різноманітні потреби всіх учасників сільськогосподарського виробництва регіону – власників підсобних господарств, індивідуальних середніх та малих підприємств, сільських мешканців та інших;

- вибір моделі побудови багаторівневої цілісної системи сільськогосподарських кооперативів повинен ґрунтуватися на закордонному та вітчизняному досвіді формування системи кооперативів.

На наш погляд, ефективна модель багаторівневої системи сільськогосподарської кооперації повинна включати в себе кооперативи певних видів діяльності та їх спілки або асоціації різних територіальних рівнів, об'єднаних єдиними цілями й завданнями. Об'єднання кооперативів та їх спілок у систему підвищує їх життєздатність, зміцнює конкурентні переваги кооперативних організацій в трансформаційній економіці, що сприяє подоланню депресивності сільських територій.

Взаємодія сільськогосподарських кооперативів з великими підприємствами агробізнесу, торговими мережами, соціальними установами формується на основі приведення виробленої малими та середніми сільськогосподарськими товаровиробниками продукції [4] у відповідність до рівня вимог, що пред'являються до якості аграрної продукції. Така співпраця вимагає створення на базі кооперативів логістичних центрів, складів тривалого зберігання, інфраструктури з сортування, передпродажної підготовки, мийки, упаковки, сертифікації сільськогосподарської продукції. Виробничі по-

тужності для такої підготовки можуть створюватися самими кооперативами, а також власні переробні підприємства з участю органів місцевого самоврядування, сільських підприємств, приватних інвесторів (рис. 2.).

Кооперативи мають стати суб'єктами господарської діяльності, функціонування яких орієнтовно не лише на задоволення власних потреб домогосподарств, а й на отримання прибутку. Інакше кооператив не матиме необхідних фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності, не зможе розраховувати на кредитну підтримку в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва.

Треба також відмовитися від усяких обмежень у наданні послуг, оскільки кооператив може існувати в різних організаційно-правових формах. На селі з'явилася альтернатива великотоварним господарствам не лише в сфері сільськогосподарського виробництва. Хоч і повільно, але формується бізнес-середовище, і тому кооперативи зможуть сприяти активізації його функціонування шляхом створення нових робочих місць, ефективного використання наявної інфраструктури, підвищення платоспроможності населення та запровадження інновацій у сільській розвитку

У межах сільських районів доцільно сформувати асоціативні кооперативні об'єднання, котрі б у рамках делегованих повноважень пропонували допомогу в маркетингових дослідженнях, юридичні, логістичні, фінансові та інші послуги, сприяли налагодженню економічних відносин між регіонами, з переробними підприємствами в сфері державних закупівель та з іншими суб'єктами внутрішнього ринку.

Основними напрямками кооперативного руху у відродженні та розвитку сільських територій мають стати:

- боротьба з бідністю на селі [5];
- розвиток розгалуженої системи закупівель сільськогосподарської продукції, організація її переробки з подальшою реалізацією, у тому числі через кооперативну торговельну мережу в сільській місцевості;

- розширення несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості: розвиток народних промислів і ремесел, сфери побутового обслуговування, сільського туризму та інших галузей, що дозволить підвищити рівень зайнятості та якості життя сільських мешканців;

- розвиток соціальної та інженерної інфраструктури в сільській місцевості;

- підвищення ділової активності сільського населення, розвиток системи освітніх та інформаційно-консультативних послуг;

- сприяння формуванню й збільшенню соціального капіталу, посилення довіри серед місцевого суспільства.

Зазначені кооперативи та засновані на їх базі підприємства з переробки всіх видів сільськогосподарської сировини могли б функціонувати в межах сільських, селищних рад та міст ра-

йонного підпорядкування згідно з діючим адміністративно-територіальним поділом або ж у вигляді міжтериторіальних формувань.

Оскільки, у Чернігівській області 1482 сільські населені пункти та 28 селищ міського типу, об'єднані в 553 місцеві ради, а з урахуванням 12 міст районного значення це складає 565 таксономічних одиниць, то база для функціонування кооперативів буде коливатися в межах 3,5-5 тисяч одиниць.

З урахуванням виробничих, заготівельних, обслуговуючих та інших функцій, які мають виконувати самі кооперативи, а також включаючи кадрові потреби власних переробних та інших підприємств, загальна кількість нових робочих місць, що може бути створена в сільській місцевості, складе понад 30 тисяч одиниць.

Характерно, що кадрове забезпечення потреб кооперативів буде формуватися з урахуванням непрацюючих нині в сільській місцевості інженерів, агрономів, зоотехніків, бухгалтерів, економістів та інших фахівців колишніх великотоварних сільськогосподарських підприємств. Крім того, це буде кадровим майданчиком для випускників навчальних закладів сільськогосподарського спрямування.

Функціонування кооперативів сприятиме задіяню в господарській оборот частини недіючих приміщень виробничого та інфраструктурного призначення споживчої кооперації та колишніх колгоспів.

Структурно кооперативи будуть включати менеджерів, маркетологів по відповідному профілю, фінансистів та економістів, а також робіт-

ників інтелектуального спрямування, оскільки транспортні механізми, логістичні системи та обладнання потребують спеціальних знань по роботі з ними.

Емпіричним методом нами визначено, що середня чисельність працюючих в одному кооперативі буде коливатися від 5 до 15 осіб.

Оскільки діяльність кооперативів буде відбуватися на території відповідної громади, то всі платежі від податку на доходи фізичних осіб до податку на прибуток стануть вагомою складовою доходів бюджетів територіальних громад.

За прямими підрахунками діяльність кооперативів принесе місцевим бюджетам базового рівня 10% додаткових фінансових ресурсів, або близько 200 млн грн.

Функціонування кооперативів сприятиме відродженню соціальної інфраструктури села, раціональному використанню землі, водних ресурсів, лісів, запасів піску, глини та інших корисних копалин місцевого значення, а також охороні навколишнього середовища.

За розрахунками обсягу валового регіонального продукту на одну особу економічно активного населення діяльність кооперативів забезпечить його додатковий приріст на 2,5% у річному обчисленні.

Так, розвиток кооперативного руху на селі приведе до збільшення кількості робочих місць, обсягів виробництва продукції, яка знаходитиме свого споживача на ринку та забезпечуватиме кращий рівень життя селян. На продовольчому ринку України має бути сформований кооперативний рух, оскільки поодинокі дрібні

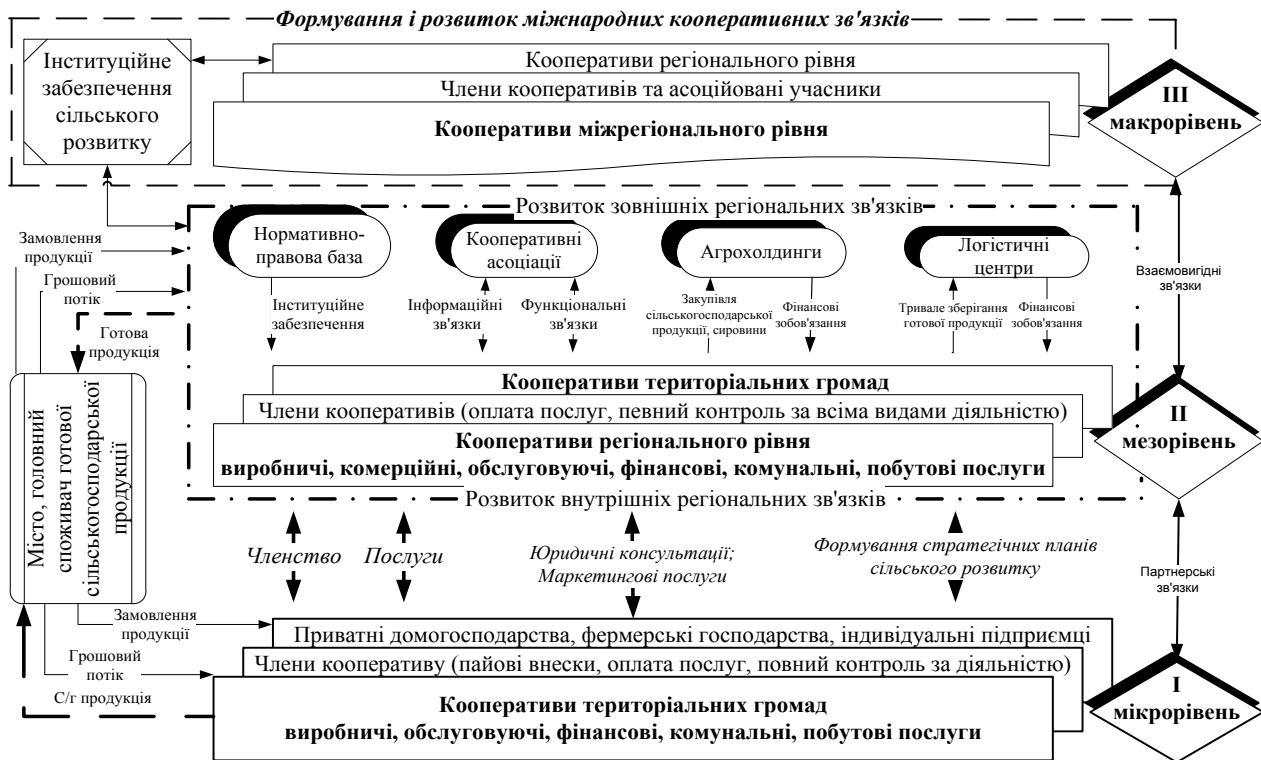

Рис. 2. Модель багаторівневої системи сільськогосподарського кооперування

та середні сільгоспвиробники не зможуть вплинути на сільський розвиток країни, вийти на міжнародний ринок та збільшити експортний потенціал. Цей підхід до ведення господарства сприятиме виробництву конкурентоспроможної продукції та налагодженню шляхів збуту. І головне, аби селяни отримували стабільно високий дохід.

У сучасній економічній системі сільськогосподарський кооператив є найважливішим сегментом, який визначає розвиток сільських територій, особливо депресивних.

У багатьох проблемних територіях представники малого та середнього бізнесу – єдині суб'єкти господарювання. Сьогодні не можна недооцінювати значення малого та середнього бізнесу в стратегії розвитку сільських поселень країни.

Для подальшого розвитку кооперативів, як основи сільського розвитку, необхідне вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, усунення в ній положень, що перешкоджають ефективному функціонуванню кооперативів різних видів і сфер діяльності в умовах трансформаційної економіки. Особисті селянські й фермерські господарства та фізичні особи – сільськогосподарські товаровиробники не здатні самостійно адаптуватися до вимог СОТ і кон'юнктури аграрного ринку щодо виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції.

Розв'язання проблеми можливе тільки за умови державної підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів як важливої соціально-економічної інституції підвищення сільськогосподарського виробництва, активного розвитку депресивних сільських територій та підвищення рівня й якості життя сільського населення, та збереження навколишнього середовища.

Висновки з проведеного дослідження. З метою підвищення ефективності функціонування регіональних господарських систем доцільно створення сільськогосподарського кооперативу на рівні територіальних громад за ініціативи його майбутніх членів як інтегрованого об'єкту управління на місцевому рівні, організація якого повинна відображати рівень розвитку інтеграції сільської території та поєднувати активну участь органів місцевого самоуправління й регіональних суб'єктів управління, селянських господарств та організацій споживачів. Кооперативи мають стати суб'єктами господарської діяльності, функціонування яких орієнтовно не лише на задоволення власних потреб домогосподарств, а й на отримання прибутку. Інакше кооператив не матиме необхідних фінансових ресурсів для інвестиційної діяльності, не зможе розраховувати на кредитну підтримку в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про кооперацію» від 10 липня 2003 року № 1087-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>.
2. Сельскохозяйственная потребительская кооперация как основа развития сельских территорий и гражданского общества: монография / под общ. ред. И.В. Палаткина, А.А. Кудрявцева – Пенза: ПДЗ, 2012. – 150 с.
3. Мащенко В.П. Удосконалення організаційної структури споживчої кооперації: регіональні проблеми та шляхи вирішення / В.П. Мащенко // Вісник Львівської комерційної академії: Збірник наукових праць. – Львів, 2006. – С. 226-232.
4. Лузан Ю.Я. організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку Агропромислового виробництва України: монографія / Ю.Я. Лузан. – К.: ННЦІАЕ, 2010. – 472 с.
5. Яркочий А.О. Шляхи бідності сільського населення / А.О. Яркочий, Н.В. Морозюк // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 109-113.